

S. BERNADETA ŻABIEREK ^{a, @}

 0009-0007-1988-2153

^a Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku; Biblioteka im. Księży Chodyńskich,
ul. Prymasa Stanisława Karnkowskiego 3, 87-800 Włocławek, kujawsko-pomorskie, PL
[@] s.BernadetaZSNM@GMail.Com

KSIEGOZBIÓR KS. PROF. JÓZEFA KRUSZYŃSKIEGO W BIBLIOTECE SEMINARIUM DUCHOWNEGO WE WŁOCŁAWKU¹

Słowa kluczowe: Józef Kruszyński, księgozbiór personalny, biblioteka, Wyższe Seminarium Duchowne, Włocławek, bibliistyka, Lublin, Katolicki Uniwersytet Lubelski.

Abstrakt: Artykuł zawiera historię i charakterystykę księgozbioru ks. prof. Józefa Kruszyńskiego (1877–1953) – wybitnego bibliisty, rektora KUL oraz wieloletniego profesora Seminarium Duchownego we Włocławku. Przedstawione zostało, w jaki sposób powstawał księgozbiór, który stanowił prywatny warsztat naukowy. Księgozbiór, budowany systematycznie od czasów studiów, wzbogacany był licznymi zakupami zagranicznymi (m.in. w Anglii i Francji) oraz wieloletnią prenumeratą specjalistycznych czasopism biblijnych i orientalistycznych. W tekście omówiono tragiczne losy zbiorów, w tym ich częściowe zniszczenie podczas pożaru pałacu biskupiego w 1920 r. oraz grabież dokonaną przez Niemców w Lublinie w czasie II wojny światowej. Przedstawiono również szacunkową wielkość kolekcji, ukazując ją na przykładzie unikatowych dzieł. Obecnie znaczący

S. BERNADETA ŻABIEREK ZSNM; 2021, mgr: historia (UW, Warszawa); zainteresowania naukowe: historia żeńskich zgromadzeń zakonnych w czasach PRL, bibliotekoznawstwo.

¹ „Dziedzictwo narodowe” NPRH/DN/SP/0147/2023/12. Edycja źródłowa Wspomnień i Dziennika z lat 1939–1945 ks. prof. Józefa Kruszyńskiego. Artykuł jest rozszerzoną wersją referatu wygłoszonego 9 grudnia 2025 r. na sympozjum „Ksiądz Józef Kruszyński. W setną rocznicę objęcia urzędu rektora”, która odbyła się w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL.

fragment tej spuścizny (ponad 600 tomów) znajduje się w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

Sekcje: [Wstęp] > 1. Właściciel księgozbioru > 2. Tworzenie i losy księgozbioru > 3. Formalny opis księgozbioru > [Zakończenie].

W Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku zachowało się sporo osobistych księgozbiorów profesorów i wykładowców tej uczelni. Na szczególną uwagę zasługuje m.in. zachowany znaczny fragment, liczący ponad 600 tomów, księgozbioru ks. prof. Józefa Kruszyńskiego, uznanego w nauce polskiej biblisty i tłumacza ksiąg biblijnych na język polski, znawcy kultury żydowskiej i autora publikacji na ten temat, wieloletniego profesora włocławskiego seminarium duchownego, a także rektora i profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

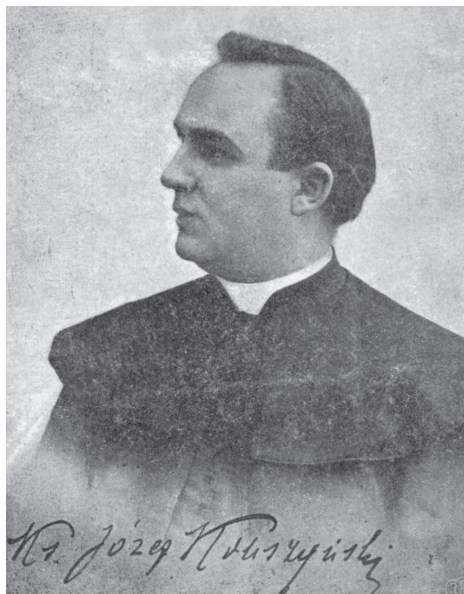
1. Właściciel księgozbioru

Ksiądz Józef Kruszyński (1877–1953), wybitny kapłan diecezji włocławskiej, odbył studia filozoficzno-teologiczne w Seminarium Duchownym we Włocławku w latach 1894–1899, następnie studia specjalistyczne w zakresie biblistyki w Akademii Duchownej w Petersburgu (1899–1903). Świecenia kapłańskie przyjął w 1903 roku. Od 1904 r. był przez 19 lat profesorem włocławskiego seminarium duchownego. W seminarium pełnił także funkcję prefekta, a następnie wiceregensa (1905–1922). Kierował Księgarnią Powszechną i Drukarnią Diecezjalną we Włocławku w latach 1917–1922, redagował tygodnik „Wiara i Życie”, dziennik „Słowo Kujawskie” i „Kalendarz Powszechny” w latach 1917–1923. Od roku 1923 związał się z Uniwersytetem Lubelskim, gdzie przez dwie kadencje pełnił urząd rektora (1925–1933). W czasie II wojny światowej został wraz z innymi księżmi aresztowany przez Niemców i osadzony na Zamku w Lublinie. Po internowaniu biskupa lubelskiego Mariana Fulmana (konsekrowanego w 1918 r.) pełnił funkcję administratora diecezji lubelskiej. We wrześniu 1945 r. powrócił do macierzystej diecezji włocławskiej, wykładał w Wyższym Seminarium Duchownym, był proboszczem w parafii katedralnej w latach 1947–1949, pełnił funkcję oficjała Sądu Kościelnego w latach 1945–1948. Zmarł 10 sierpnia 1953 r., pochowany na cmentarzu miejskim przy ul. Chopina we Włocławku².

² G. Karolewicz, *Kruszyński Józef*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, red. E. Gigilewicz [i in.], Lublin 2018, s. 581; taż, *Nauczyciele akademicki*, t. 2, Lublin 1996, s. 110–112;

W swoich badaniach naukowych koncentrował się przede wszystkim na kwestiach związanych z biblistyką, archeologią biblijną i historią starożytną. Opublikował własne przekłady na język polski większości ksiąg Starego Testamentu oraz komentarze do nich. Odbił szereg podróży naukowych do Anglii, Francji, Włoch i na Bliski Wschód.

Do tak szeroko zakrojonej pracy naukowej i dydaktycznej potrzebny jest odpowiedni księgozbiór, będący zbiorem pomocy, przede wszystkim książek. Już jako

początkujący profesor w seminarium wrocławskim zauważył, że biblioteka seminaryjna nie jest jeszcze w całości uporządkowana i zawiera przede wszystkim dzieła naukowe wówczas już przestarzałe³. Dlatego uważał, że nie może ona służyć jako warsztat pracy dydaktycznej i naukowej dla solidnego profesora seminaryjnego.

Zaczął przeto tworzyć swój własny księgozbiór przydatny do osobistego użytku. Zgodnie ze swoją specjalizacją (biblistyka) gromadził przede wszystkim ukazujące się publikacje z tej dziedziny wiedzy. Po latach stwierdził, iż posiadał już bardzo dobrze zaopatrzoną bibliotekę osobistą⁴.

2. Tworzenie i losy księgozbioru

Prawdopodobnie od lat szkolnych, a na pewno poczynając od czasów kleryckich, Józef Kruszyński ciągle gromadził książki⁵. Po raz pierwszy

Z. Kupisiński, *Kruszyński Józef*, w: EK, t. 9, Lublin 2002, kol. 1389–1390; S. Librowski, *Kruszyński Józef*, w: PSB, t. 15, z. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 442–443; K. Rulka, *Kruszyński Józef*, w: SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 215–222; J. Ziółek, *Józef Kruszyński*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 2, red. T. Radzik, A.A. Witusik, J. Ziółek, Lublin 1996, s. 120–122.

³ J. Kruszyński, *Moje wspomnienia*, cz. 1, 1877–1939 (Wspomnienia 1), k. 17, mps przechowywany w Bibliotece Wyższego Seminarium we Włocławku.

⁴ Tenże, *Moje wspomnienia*, cz. 2, 1939–1953 (Wspomnienia 2), k. 89, mps przechowywany w Bibliotece Wyższego Seminarium we Włocławku.

⁵ Tamże, k. 89.

w seminarium zetknął się z literaturą polską, dziełami Sienkiewicza, Słowackiego, Mickiewicza⁶. Potrzebne mu podręczniki do studiów seminaryjnych kupował przeważnie w sklepikach żydowskich⁷, jako że można było je tam nabyć taniej. Jako alumn seminarium we Włocławku zaprenumerował czasopismo „Vox Urbis”⁸, które z czasem trafiło do zbiorów biblioteki seminaryjnej.

Sam tak wspomina o nabywaniu książek: „Mając wielkie zamiłowanie do książek, kupowałem, gdzie tylko nadarzyła się okazja, różne książki, niekiedy znacznej wartości. Częste i dalekie podróże po świecie, a zwłaszcza do Anglii, dawały mi okazję nabywania na różnych aukcjach wiele dzieł wartościowych”⁹. Rzeczywiście w zachowanym księgozbiorze ks. Kruszyńskiego kilka pozycji posiada pieczętki antykwariatów oraz nazwiska poprzednich właścicieli. To w dużej mierze efekt jego wyjazdów zagranicznych do Anglii lub Francji, gdzie starał się nabywać przede wszystkim książki. I tak z pobytu w Londynie w roku 1905 powrócił z dwoma walizkami, z których jedna wypełniona była nowo nabytymi książkami¹⁰. Za granicą nie tylko kupował książki, ale notował sobie tytuły interesujących go publikacji z katalogów, a po powrocie do Włocławka, w miarę pozyskiwanych funduszy, sprowadzał je¹¹.

Przez okres prawie 30 lat prenumerował miesięczniki i kwartalniki naukowe zagraniczne o tematyce biblijnej i archeologii wschodniej¹², przeważnie w języku francuskim i angielskim. W następnym roku kalendarzowym skompletowane roczniki z roku poprzedniego dawał do oprawienia w woluminy z twardą oprawą introligatorską.

Sam ks. Kruszyński notował, że w wyniku tych zabiegów jego biblioteka osobista powiększała się o kilkadziesiąt tomów rocznie¹³.

Losy, a szczególnie wielkość, księgozbioru ks. Kruszyńskiego są bardzo trudne do dokładnego ich poznania, bowiem czasem wliczał on do swoich zbiorów także nakłady wydanych przez siebie publikacji, które składował u siebie w mieszkaniu lub gdzie indziej. Na przykład gdy

⁶ Wspomnienia 1, k. 18.

⁷ Tamże, k. 14.

⁸ Tamże, k. 17.

⁹ Wspomnienia 2, k. 89.

¹⁰ Wspomnienia 1, k. 49.

¹¹ Tamże, k. 42.

¹² Tamże, k. 52.

¹³ Wspomnienia, 2, k. 89; Wspomnienia 1, k. 53.

w 1916 r. wydał podręcznik do studentów teologii *Wstęp szczegółowy do ksiąg Nowego Testamentu* nakładem Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej, rozesłał część nakładu jako egzemplarze obowiązkowe do bibliotek seminaryjnych, a z dalszą dystrybucją zamierzał poczekać na bardziej sprzyjające czasy. Jako że wspomniane wyżej wydawnictwo nie posiadało wystarczająco obszernego magazynu, cały nakład został umieszczony wraz z innymi publikacjami w pałacu biskupów kujawsko-kaliskich (włocławskich). Ostrzał Włocławka zza Wisły przez wojska bolszewickie w sierpniu 1920 r. spowodował pożar pałacu, w wyniku czego spłonęły: archiwum kurialne, dokumentacja szkoły im. Jana Długosza oraz zmagazynowane tam nakłady wydanych przez Księgarnię Powszechną i Drukarnię Diecezjalną książek¹⁴.

Znajomość wielkości księgozbiorów innych ówczesnych profesorów seminaryjnych pozwala nam wnioskować, że ks. Kruszyński do końca swego pobytu we Włocławku (1923) zgromadził w swym księgozborze ok. 1000 woluminów.

Przenosząc się do Lublina w 1923 r. ks. Kruszyński zabrał zgromadzony dotychczas księgozbiór ze sobą. Tam znacznie go pomnożył. We wspomnieniach z roku 1939 stwierdził, że jego księgozbiór liczył wtedy przeszło 6000 woluminów, wliczając w to „wydawnictwa”; przez to wyrażenie należy rozumieć nakłady książek autorstwa samego ks. Kruszyńskiego, które zmagazynowane były w jego mieszkaniu, w tym zapewne cały nakład trzeciego tomu *Pisma Świętego* (od *Drugiej Księgi Kronik* (Paralipomenon) do *Księgi Joba* włącznie)¹⁵, który został wydrukowany kilka dni przed wybuchem wojny. Każdy tom był drukowany w liczbie 1000 egzemplarzy, i – jak sam wspomina w swoich notatkach – w całości znajdował się w jego mieszkaniu¹⁶. A zatem jego osobisty księgozbiór był znacznie mniejszy.

Jako znawcza biblistyki i języka hebrajskiego mógł się pochwalić sporym zasobem dzieł judaistycznych; gdy chodzi o zbiory prywatne był to być może największy zbiór judaików będący w posiadaniu nieżydowskich księgozbiorów w Polsce. W chwili wybuchu wojny obliczany był

¹⁴ Wspomnienia 1, k. 148. J. Dębiński, *Inwazja bolszewicka w 1920 roku na ziemi dobrzyńskiej i Kujawach wschodnich*, AtK, 145(2005), z. 3, s. 504–505.

¹⁵ J. Kruszyński, *Pismo Święte Starego Testamentu : przekład z oryginału hebrajskiego, komentarz*, t. 3: *Księgi: Dwie Paralipomenon, Ezdrasza, Nehemiasza, Tobiasza, Judyty, Estery i Joba*, Lublin 1939.

¹⁶ Wspomnienia 2, k. 90a.

na przeszło 3000 tomów publikacji dotyczących Biblii i kultury ludów starożytnego Wschodu¹⁷.

Po aresztowaniu i osadzeniu przez Niemców ks. Kruszyńskiego na Zamku w Lublinie (11 XI 1939 – 19 IV 1940), jego mieszkanie zostało przez nich splądrowane. Zabrane zostały między innymi wszystkie książki. Zgrabiono również księgozbiór przechowywany w Zakładzie Teologicznym na Uniwersytecie, gdzie mogły być także dzieła będące własnością Kruszyńskiego¹⁸. Niewielką część księgozbioru ks. Kruszyńskiego zdołały przed splądrowaniem jego mieszkania przez Niemców ukryć siostry zakonne obliczanki pracujące na KUL-u¹⁹. Udało się im wywieźć tylko czwartą część książek Kruszyńskiego do ks. Feliksa Szeleźniaka²⁰ na Bronowice²¹. Po zajęciu przez Niemców w październiku 1940 r. plebanii tamtejszej parafii, część złożonych tam książek ks. Kruszyńskiego uległa też zniszczeniu, resztę musiał on przewieźć do miejscowości Jabłonna²².

Po uwolnieniu z aresztu na wiosnę 1940 r. ks. Kruszyński zabiegał o odzyskanie swego księgozbioru. Dowiedział się, że wszystkie książki zrabowane przez Niemców w Lublinie: Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Seminarium Duchownego, Miejskiej Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego, Jeszybotu (Jesziwy), czyli szkoły rabinackiej, oraz prywatnych zbiorów profesorskich zostały przewiezione do tzw. Domu Kultury²³.

Władze niemieckie zamierzały z przejętych zbiorów zamykanych bibliotek polskich utworzyć na terenie Generalnego Gubernatorstwa sieć niemieckich bibliotek państwowych (Staatsbibliothek)²⁴. Wśród zgromadzonych książek wiele dzieł były to pozycje w języku hebrajskim. Sprawiało to trudność w ich odczytaniu, a w dalszej kolejności w katalogowaniu. Poproszono wówczas ks. Kruszyńskiego, jako wybitnego znawcę tego języka, o pomoc; chętnie przystał na tę propozycję. Choć

¹⁷ Tamże.

¹⁸ F. Stopniak, *Z życia ks. rektora Józefa Kruszyńskiego (1877–1953)*, RTK, 11(1964), z. 1, s. 24.

¹⁹ Wspomnienia 2, k. 222.

²⁰ Feliks Szeleźniak (1869–1944) – proboszcz parafii św. Michała Archaniola w Lublinie (1920–1943) i budowniczy tego kościoła. Prałat i kanonik Kapituły Zamojskiej. Pochowany na cmentarzu na ul. Lipowej w Lublinie.

²¹ Wspomnienia 2, k. 96.

²² Tamże, k. 97a.

²³ Wspomnienia 2, k. 98a; k. 496.

²⁴ M. Kunowska, *Wspomnienia o bibliotekach lubelskich z okresu okupacji niemieckiej 1939–1944*, ABMK, 23(1971), s. 199; J. Kruszyński, *Dziennik* 11, k. 2117.

po pewnym czasie władze niemieckie ostatecznie nie wyraziły zgody na zatrudnienie ks. Kruszyńskiego do tej pracy, zdołał już dowiedzieć się, gdzie znajdują się jego książki, i jednocześnie podjąć starania o ich odzyskanie²⁵.

Naocznie przekonał się, że w kilku salach leżały rzucone w wielkim nieładzie zwały książek, przywiezionych wozami lub samochodami ciężarowymi. Jak pisze ks. Kruszyński w swoich wspomnieniach, serce pękało z bólu, widząc taki wandalizm²⁶. W tych zwałach rozpoznał też kilka książek ze swej osobistej biblioteki. Mimo solidnej oprawy książki były poprzerywane i przestrelone, bowiem żołnierze niemieccy urządzali sobie tutaj zawody w strzelaniu do książek. Wśród tak zbezczeszczonych jedna z książek, autorstwa Augusta Cieszkowskiego, *Ojciec nasz*, należała kiedyś do zbioru księdza profesora. Jako *signum temporis* oraz dowód niemieckiego wandalizmu i pogardy dla polskiej kultury ks. Kruszyński zachował sobie kilka takich egzemplarzy²⁷.

Władze okupacyjne najcenniejsze dzieła zapakowały w skrzynie i wysłały do Krakowa, a stąd rozsyłano je do różnych miast niemieckich²⁸. Natomiast znaczną część, jak beletrystykę oraz dzieła polonistyczne i historyczne lub „nieprzydatne” w rozumieniu niemieckiego okupanta, wynoszono do ogrodu i palono²⁹. Świadczy to nie tylko o barbarzyńskim fizycznym niszczeniu przez żołnierzy niemieckich polskich książek, ale też o usiłowaniu pohańbienia i unicestwienia polskiej tożsamości i kultury.

Aby ocalić jakąś część ze swojego księgozbioru, ks. rektor zakradał się do sali od czasu do czasu i wynosił po kilka tomów, ile dało się zmieścić w teczce. W ten sposób uratował około 100 tomów. W większości były to pojedyncze tomy z różnych wydawnictw zbiorowych, liczących po kilka lub nieraz kilkanaście tomów³⁰.

Wiele pozycji z księgozbioru ks. Kruszyńskiego w czasie II wojny światowej zostało włączonych, a następnie skatalogowanych i wpisanych do inwentarza tzw. Staatsbibliothek w Lublinie. Książki te posiadały

²⁵ Wspomnienia 2, k. 99a.

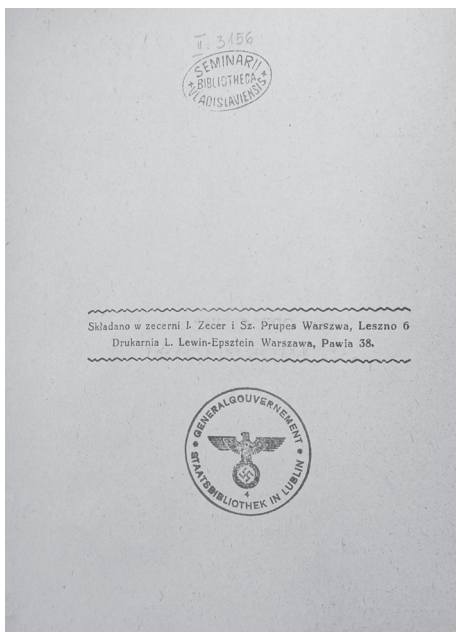
²⁶ Tamże, k. 99a.

²⁷ Wspomnienia 2, k. 100a. Przy pobieżnym przeglądaniu obecnych zbiorów włocławskiej biblioteki seminaryjnej nie natrafiono na żadną z tak zniszczonych książek, ale mogą one zostać odnalezione przy dokładniejszym poszukiwaniu.

²⁸ Kruszyński, Dziennik 11, k. 1593.

²⁹ Wspomnienia 2, k. 102a, k. 495a.

³⁰ Tamże, k. 101a.

zapisaną ołówkiem na stronie tytułowej sygnaturę, która składała się z cyfry rzymskiej oznaczającej format książki, następnie dwóch cyfr arabskich mających świadczyć o roku wprowadzenia jej do inwentarza (pomijano dwie pierwsze cyfry roku) oraz kolejnego numeru inwentarzowego³¹. Wszystkie te pozycje zostały zinwentaryzowane w 1941 roku. Ponadto w dwóch pozycjach znajdujących się obecnie we włocławskiej bibliotece seminarnej odnaleziono dwa niemieckie znaki „własnościowe”: odbicie okrągłej kauczukowej pieczęci z nazwą pisaną wersalikami: „Generalgouvernement Staatsbibliothek in Lublin” zamieszczonej na stronie redakcyjnej oraz skróconej wersji w postaci małego stempla z tekstem wersalikowym: „Staatsbibl. Lublin” na końcu książki³².

Opuszczając Lublin w 1945 r. i jadąc do Włocławka, ks. Kruszyński zabrał ze sobą resztę ocalałego księgozbioru. Pełniąc w miejscowym seminarium duchownym przez kilka lat funkcję profesora bibliistyki, jednocześnie odtwarzał i kompletował swój księgozbiór o dostępne jeszcze w księgarniach starsze wydania oraz ukazujące się nowe publikacje.

W swoich zapiskach ks. Kruszyński wspomina, iż jego księgozbiór miałby w przyszłości „przypaść częściowo [Katolickiemu] Uniwersytetowi Lubelskiemu i Seminarium Duchownemu we Włocławku”³³. W większości jednak cały księgozbiór ks. Józefa Kruszyńskiego po jego śmierci (1953 r.) trafił do biblioteki seminarnej³⁴. Liczył wtedy ponad tysiąc woluminów.

³¹ Kunowska, *Wspomnienia o bibliotekach lubelskich*, s. 203.

³² Tamże, s. 201. Są to pozycje: *Historia Żydów w Polsce. Od Sejmu Czteroletniego do wojny europejskiej (1788–1914)*, oprac. S. Hirszhorn, Warszawa 1921 (II 3156); A. Bellessort, *Essai sur Voltaire. Cours professé à la Société des conférences*, Paris 1926 (I 5934).

³³ *Wspomnienia* 2, k. 97.

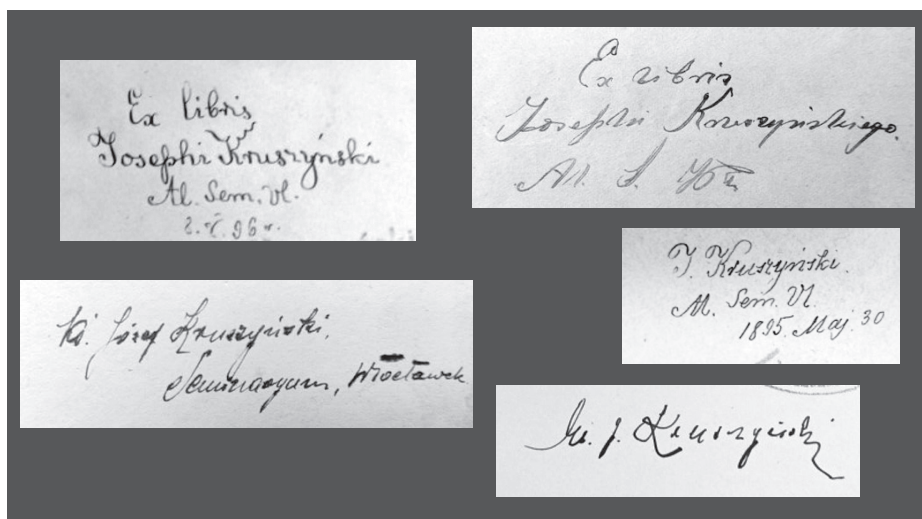
³⁴ K. Rulka, *Losy księgozbiorów profesorskich Seminarium Duchownego we Włocławku w XX wieku*, w: tenże, *Wokół słowa drukowanego i pisanego*, Miłkowie 2016, s. 44–45.

Do dziś zachowało się z niego w zbiorach seminaryjnych 513 pozycji w 635 woluminach nowych druków i 12 pozycji w 14 woluminach starych druków³⁵ oraz sporo unikatowych druków hebrajskich i judaików.

3. Formalny opis księgozbioru

Książdz Kruszyński od samego początku (od 1895 r.) starał się zostawić na swoich książkach znaki własnościowe. Najpierw były to własnoręczne podpisy, potem odbicia różnych form pieczętek kauczukowych z napisami. Nie spotyka się natomiast na książkach z biblioteki osobistej Kruszyńskiego ekslibrisów. Rozpoznane dotychczas znaki własnościowe ks. Kruszyńskiego można zaszerzegać do sześciu form.

Własnoręczny podpis właściciela występuje w kilku wersjach, najpierw jako „J. Kruszyński Al. Sem. VI., 1895 Maj 30” w *Kwadrans rozmyślenia czyli Krótkie punkta medytacji na każdy dzień roku* napisany przez Antione’a Ricarda, a wydany w Warszawie w 1894 r. (I 2561). Jest to najstarszy datowany podpis na książkach Kruszyńskiego, wskazujący, iż był on wówczas na pierwszym roku studiów w seminarium. Zapiska: „Ex libris Josephi Kruszyński” została dokonana 8 maja [18]96 roku. Inne zapisy to: „Józef Kruszyński” z dopiskiem „Al. Sem. VI.” lub „Seminarium Duchowne”. Spotyka się także woluminy, na których, już jako kapłan i wykładowca, podpisuje się: ks. J. (bądź pełne imię) Kruszyński Seminarium, Włocławek.

³⁵ Z XVI wieku – 3 wol., z XVII wieku – 1 wol., zaś z XVIII wieku – 8 wol.

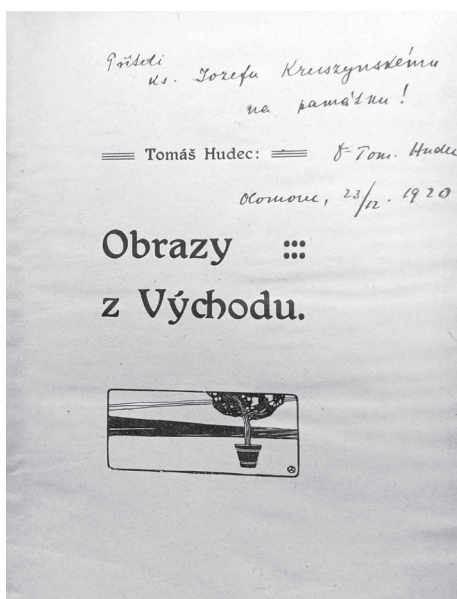
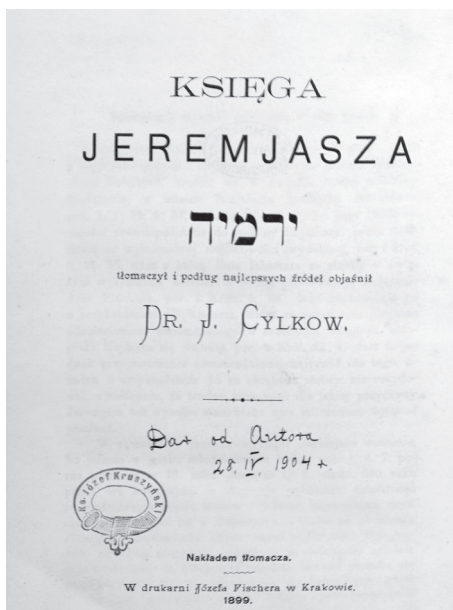
Odbicia:

- 1) fioletowym tuszem okrągłej pieczętki kauczukowej z napisem wersalikowym w otoku: „Biblioteka J. Kruszyńskiego”, wewnątrz napis: „Księdza”;
- 2) fioletowym tuszem kauczukowej pieczętki w formie owalnego pasa z zapięciem u dołu, a na nim minuskułowy napis: „Ks. Józef Kruszyński”;
- 3) czarnym tuszem kauczukowej pieczętki w formie skręconej owalnie taśmy z napisem w otoku: „Z BIBLIJOTEKI / Ks. J. Kruszyńskiego” (napis: „Z BIBLIJOTEKI” znajduje się na przedniej stronie wybrzuszenia od strony widza);
- 4) drugiej niemal identycznej pieczętki z napisem, w którym nazwisko właściciela ma litery wersalikowe: „Z BIBLIJOTEKI / Ks. J. KRUSZYŃSKIEGO” (napis: „Z BIBLIJOTEKI” znajduje się na odwrocie wybrzuszenia, patrząc od strony widza). Odbicie tej formy pieczętki występuje częściej niż poprzedniej.
- 5) różnym kolorem tuszu prostokątnej prostej pieczętki kauczukowej z minuskułowym napisem: „Ks. Józef Kruszyński / Lublin – Uniwersytet”.

Dwie ostatnie pieczętki występują najczęściej w zachowanym księgozbiornie. Tylko w kilku przypadkach można spotkać znakowanie poszczególnych pozycji dwoma różnymi pieczętkami. Ponieważ książki,

które ksiądz Kruszyński pozyskał po zakończeniu II wojny światowej, nie posiadają odbicia żadnej z wymienionych wyżej pieczętek (na przynależność tych pozycji do jego księgozbioru wskazuje jedynie dedykacja od ofiarodawcy dla ks. Kruszyńskiego), można przypuszczać, iż pieczętki te zaginęły w czasie wojny.

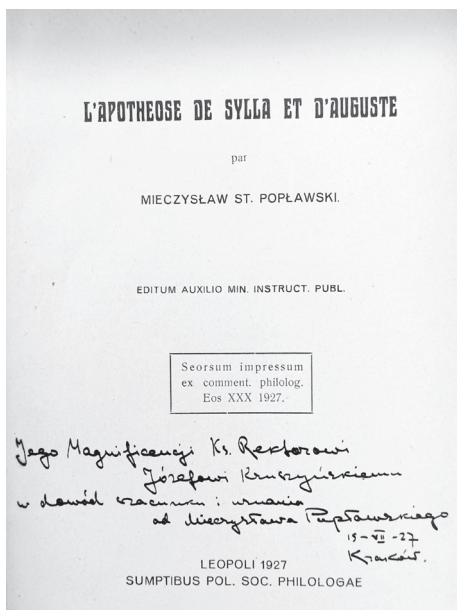
Oprócz zakupywania książek do swojej biblioteki osobistej ks. Kruszyński otrzymywał je często w darze jako wyraz szacunku i wdzięczności od różnych osób. W okresie wrocławskim swego życia i działalności: jako profesor wrocławskiej *Almae Matris* otrzymywał w darze książki od Izaaka Cyłkowa (1841–1908), polskiego rabina i tłumacza Biblii hebrajskiej z języka hebrajskiego na polski³⁶, a jako redaktor i dyrektor Księgarni Powszechnej otrzymał w 1916 r. w darze od ks. Włodzimierza Jasińskiego (1873–1965), wówczas kapłana diecezji wrocławskiej, a późniejszego biskupa sandomierskiego (1930–1934) i łódzkiego (1935–1946), książkę w podziękowaniu za wydanie jego dzieła³⁷. W 1920 r. otrzymał książkę od ks. profesora Wydziału Teologicznego w Ołomuńcu Tomáša Hudeca (1877–1951) jego autorstwa³⁸.

³⁶ *Księga Jeremjasza* = *Yrmyh*, tłum. J. Cyłkow, Kraków 1899 (II 9981).

³⁷ W. Jasiński, *Kościół a sfery inteligentne*, Wrocław – Warszawa 1916 (II 2044).

³⁸ T. Hudec, *Obrazy z východu*, Brně 1915 (I 5061).

Szczególnie w czasie pełnienia funkcji rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a także profesora tej uczelni, ks. Kruszyński otrzymywał w darze, co jest zupełnie zrozumiałe, wiele książek. Zachowały się na nich dedykacje przede wszystkim od pracowników KUL; prawnika ks. Henryka Insa-dowskiego, kapłana włocławskiego (1888–1946)³⁹, filologa Mieczysława Stanisława Popławskiego (1893–1946)⁴⁰, pedagoga i historyka Zygmunta Kukulskiego (1890–1944)⁴¹, psychologa ks. Józefa Pastuszki (1897–1989)⁴², prawnika ks. Piotra Kałwy (1893–1974), późniejszego biskupa lubelskiego⁴³. W zachowa-

nym księgozbiornie znajdujemy także dary książkowe z dedykacjami od innych osób ze świata nauki i dostojników kościelnych: znanego filozofa ks. Franciszka Sawickiego (1877–1952)⁴⁴, profesora Uniwersytetu Warszawskiego Adriana Divéky'ego (1880–1965)⁴⁵, arcybiskupa lwowskiego obrządku ormiańskiego Józefa Teodorowicza (1864–1938) (chyba z racji wydrukowania jego dzieła we Włocławku)⁴⁶.

Nie brak wreszcie darów książkowych z dedykacjami od kapłanów włocławskich: obok wspomnianego już wyżej ks. Henryka Insa-dowskiego, prawnika ks. Stefana Biskupskiego (1895–1973)⁴⁷, teologa

³⁹ H. Insa-dowski, *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, Lublin 1935 (sygn. II 2250).

⁴⁰ M.S. Popławski, *L'apothéose de Sylla et d'Auguste*, Leopoli 1927 (II 5028).

⁴¹ Stanisław Staszic 1755–1826. *Księga zbiorowa z ilustracjami*, pod red. Z. Kukulskiego, Lublin 1928 (III 920).

⁴² J. Pastuszka, *Współczesne kierunki w filozofii religii*, Warszawa 1932 (II 17368).

⁴³ P. Kałwa, *Działalność kościelna Katarzyny Wapowskiej w ziemi sanockiej*, Lwów 1931 (II 5864).

⁴⁴ F. Sawicki, *Geschichtsphilosophie*, München 1923 (II 2225).

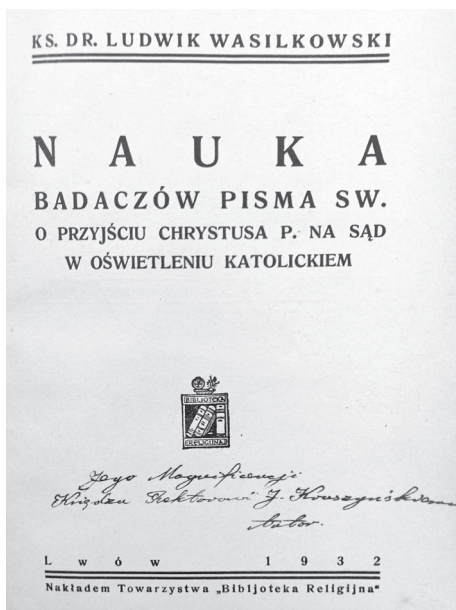
⁴⁵ P. Delattre, *Les luttes présentes du catholicisme eu Europe Centrale*, Paris 1930 (I 4077).

⁴⁶ J. Teodorowicz, *Zjawiska mistyczne i ich tłumaczenia*, Włocławek 1932 (II 4156).

⁴⁷ S. Biskupski, *Obrońca węzła w kanonicznym procesie małżeńskim*, Łódź 1937 (II 5056).

dogmatyka ks. Ludwika Wasilkowskiego (1890–1942)⁴⁸, historia sztuki ks. Henryka Brzuski (1896–1942), który podpisał się jako uczeń ks. Kruszyńskiego w seminarium włocławskim⁴⁹. Chrystusowiec ks. Nikodem Cieszyński (1886–1942), kaznodzieja podarował w darze pozycję: *Lud jako lew się podniesie* z prośbą o wzmiankę w „Słowie Kujawskim”⁵⁰ oraz napisanie recenzji *Miecza Ducha*⁵¹. Od byłego studenta KUL-u ks. Leona Łomińskiego (1891–1953) monografii Inowłódza i Spały⁵².

Warto zauważyć dary z dykcjami dla ks. Kruszyńskiego od polityków i działaczy kultury, m.in.: polskiego działacza politycznego, publicysty i ideologa radykalnego ruchu narodowego Tadeusza Gluzińskiego, pseud. Henryk Rolicki (1888–1940)⁵³, działaczki emigracyjnej i członkini Narodowej Organizacji Kobiet – Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej (1862–1942)⁵⁴, Antoniego Żwana (zm. 1932)⁵⁵, poety ludowego Ferdynanda Hurasia (1871–1929)⁵⁶, literata

⁴⁸ L. Wasilkowski, *Nauka badaczy Pisma św. o przyjściu Chrystusa P. na sąd w oświeceniu katolickim*, Lwów 1932 (II 5339).

⁴⁹ H. Brzuski, *Witraże średniowieczne w kościele N. P. Marji w Krakowie*, Kraków 1926 (III 341).

⁵⁰ N. Cieszyński, *Lud jako lew się podniesie: zbiór kazań i mów kościelno-narodowych*, Poznań 1921 (II 5108).

⁵¹ Tenże, *Miecz Ducha: zbiór kazań kwadransowych na niedziele całego roku*, Poznań 1922 (II 4230).

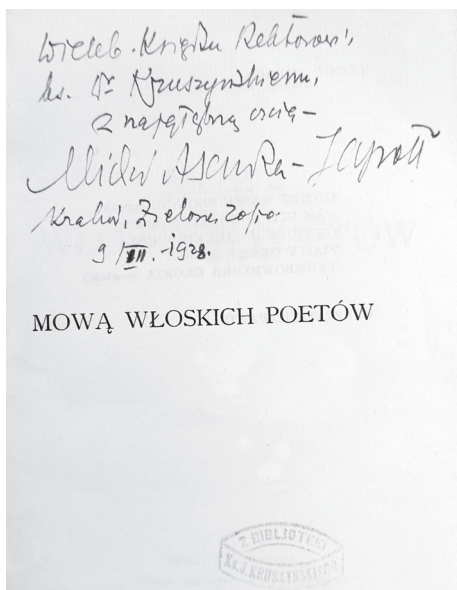
⁵² L. Łomiński, *Inowłódz i Spała: szkic historyczny*, Lublin, 1925 (II 3361).

⁵³ H. Rolicki, *Zmierzch Izraela*, Warszawa 1932 (II 12512).

⁵⁴ S. Laudyn-Chrzanowska, *Prawo powszechności, dług jednostki*, Zakopane 1933 (II 18835).

⁵⁵ A. Żwan, *Wspomnienia z Riwery Francuskiej. Udział Polaków w życiu towarzyskim i politycznym. Emigracja – wychodźstwo [!] 1877–1927*, Warszawa 1928 (II 6923).

⁵⁶ F. Kuraś, *Przez ciernie żywota. Przeżycia osobiste i wspomnienia od lat najmłodszych aż po wybuch wielkiej wojny 1914 r.*, Częstochowa 1925 (I 7461).

i publicysty Michała Asanka-Japoła (1885–1953)⁵⁷, znanego Kruszyńskiemu zapewne jeszcze z Włocławka dziennikarza i regionalisty Antoniego Byszewskiego (1876–1963)⁵⁸. Od studentek z Sodalicii Mariańskiej w Lublinie w roku 1925 otrzymał pozycję: *Luwr: muzeum i arcydzieła malarstwa*, napisaną przez Georges Lafenestre, wydaną w Warszawie w 1925 r. (III 1193).

Spotyka się też w księgozbiórze ks. Kruszyńskiego publikacje (przynajmniej dwie) z wklejonymi kartami z drukowaną informacją, że dana pozycja jest własnością ks. Józefa Kruszyńskiego. Są to

książki: *Historja sądownictwa wojskowego w dawnej Polsce* Jana Kamińskiego z 1928 r. (II 18560); *Rys dziejów duszpasterstwa wojskowego w Polsce 968–1831*, napisany przez kapłana włocławskiego, wówczas zawodowego kapelana wojskowego ks. Edmunda Nowaka z 1932 r. (II 10240).

Ciekawymi zapiskami jest lista nazwisk prawdopodobnie alumnów na stronie przedtytułowej w słowniku hebrajsko-łacińskim *Lexicon manuale hebraicum et chaldaicum in Veteris Testamenti Libros. Ordine etymologico descriptum*, autorstwa Georga Benedicta Winera, wydany w Lipsku w 1828 r. (II 4541).

Także po powrocie do Włocławka ks. Kruszyński otrzymywał sporadycznie w latach 1946–1948 w darze książki wydane przez znajomych, na przykład od chełmskiego regionalisty i etnografa Kazimierza Janczykowskiego (1888–1972)⁵⁹, ks. Czesława Jakubca (1909–1993)⁶⁰, o. Ludwika

⁵⁷ M. Asanka-Japoła, *Mową włoskich poetów*, Kraków 1925 (I 5955). Jest to antologia zawierająca autorskie, wysoko ocenione przekłady poezji włoskiej.

⁵⁸ A. Byszewski, *Władysław Łokietek książę brzesko-kujawski, niezłomny król Polski (koniec dzielnicowości w Polsce)*, Warszawa 1932 (III 1335).

⁵⁹ K. Janczykowski, *Ósmy wrzesień na Górze Chełmskiej w dniach triumfu i klęski*, Chełm 1946 (II 3051).

⁶⁰ C. Jakubiec, *Z problematyki Księgi Genesis. Początki Izraela (Genesis 12–35)*, Warszawa 1947 (II 6138).

Andrzeja Krupy – franciszkanina (1910–1992)⁶¹, biskupa lubelskiego Zdzisława Golińskiego (1908–1963)⁶².

W księgozbiorze ks. Kruszyńskiego znalazły się – nie wiadomo, w jaki sposób, ponieważ nie mają dedykacji – także książki, których wcześniejszymi właścicielami⁶³ były następujące instytucje lub osoby: Biblioteka Uniwersytecka KUL, biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie, biblioteka konwentu sejnieńskiego, a na niej niezidentyfikowany znak własnościowy o inicjałach X. L. M. na pierwszej stronie okładki książki⁶⁴, biblioteka chełmskiego Seminarium Duchownego, Benjamin Szymański (1793–1868) – biskup podlaski⁶⁵, ks. Bronisław Kowalewicz (pozycja подарowana przez ks. Ignacego Kasprzykowskiego – 1859–1922)⁶⁶, hrabia, prawnik, ekonomista i literat – Władysław Krasieński (1844–1873)⁶⁷.

Niektóre książki z księgozbioru ks. Kruszyńskiego mają ciekawe zapiski i znaki proveniencyjne jak np. pozycja *Informacya Matematyczna rozumnie ciekawego Polaka...* (XVIII.Dubl.Q.71), wydana w Lublinie w 1743 r. Pierwszym właścicielem był sędzia Gałęzowski, następnie po jego śmierci wdowa podarowała tę pozycję w 1817 r. niejakiemu Tomickiemu. Następnie trafiła do księgozbioru o. Antoniego Moszyńskiego, pijara, doktora teologii, później trafiła ona do biblioteki wileńskiego adwokata Jana Kamieńskiego, a ks. Kruszyński otrzymał ją w 1947 r. prawdopodobnie od ks. Stanisława Nawrockiego, kapłana diecezji włocławskiej, który wszedł w posiadanie księgozbioru Kamieńskiego, a po wojnie powrócił z Wilna do Włocławka⁶⁸.

Wśród ciekawych pozycji znalazł się Mszał unicki, wydany przez Drukarnię Bazylianów w Poczajowie w języku staro-cerkiewno-słowiańskim,

⁶¹ L.A. Krupa, *Obraz Boży w człowieku według nauki św. Augustyna*, Lublin 1948 (II 6547).

⁶² Z. Goliński, *Nauka św. Augustyna o kłamstwie na tle historycznym*, Lublin 1948 (II 5422).

⁶³ Przypuszczalnie ks. Kruszyński wyniósł te pozycje z niemieckiej składnicy książek.

⁶⁴ R. Versteganus, *Theatrum crudelitatum haereticorum nostri temporis*, Antverpia 1587(1592). (XVI. Q.3857). Brak karty tytułowej, aby stwierdzić dokładną datę.

⁶⁵ J.J.S. Sękowski, *Collectanea z dziejopisów tureckich rzeczy do historyi polskiej służących. Z dodatkiem objaśnień potrzebnych i krytycznych uwag*, t. 1, Warszawa 1824 (II 2363).

⁶⁶ *Manuale sacerdotum in quo ii quibus cura animarum commissa est ad manum habet collegit, disposuit et edidit Josephus Schneider*, Coloniae 1881 (I 2047).

⁶⁷ J. Ruskin, *Lectures on architecture and painting. Delivered at Edinburgh in November 1853*, London 1902 (I 6865).

⁶⁸ K. Rulka, *Dwa wileńskie księgozbiory inteligenckie z XX w. w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku*, StWł, 4(2001), s. 365–384.

Mszał unicki

używany w cerkwi w Neplach⁶⁹. Pozycja *Historia ecclesiastica Veteris Testamenti* wydana w 1732 r. (XVIII.Q.10710) przekazana przez bazylianina o. Modesta Hrynieckiego (1758–1823), profesora Uniwersytetu Lwowskiego do konwentu bazylianów w Zamościu. Cennym folialem jest wydana w Krakowie *Biblia Starego i Nowego Testamentu według Jakuba Wujka* w 1599 r. (XVI.F.4079). Pozycja została nabyta przez ks. Kruszyńskiego od ks. Jacka Pomianowskiego (1887–1969), wikariusza parafii św. Jana Chrzciciela we Włocławku⁷⁰. Wcześniej Biblia służyła ks. Maciejowi Ochendolskiemu (1823–1883), kapłanowi diecezji kujawsko-kaliskiej, podarowana mu przez kleryka seminarium kujawsko-kaliskiego Jana Dzieczkowskiego (1828–1897).

Innym przykładem jest wydane w również w Krakowie w Drukarni Michała Cezarego w 1730 r. dzieło hiszpańskiej mistyczki Marii od Jezusa z Agredy (1602–1665) *Mistyczne miasto Boskie* (XVIII.F.5780).

Pod względem językowym księgozbiór księdza Kruszyńskiego przedstawia się dość różnorodnie. Jak zostało wcześniej zaznaczone, posługiwał się on kilkoma językami nowożytnymi oraz starożytnymi potrzebnymi do pracy nad opracowaniem komentarzy biblijnych. Oprócz języka ojczystego na pierwsze miejsce wysuwają się język angielski, francuski,

⁶⁹ *Leitoýrgiaron*” ili służełnik” soderżaš[ij] v sebě po činu s(t): Vostočnyā C[e]rkvi Li(t)urgii, iže v s(t) o(t)c[ov]” n[a]ših” Ioanna Zlatoustago, Vasiliū velikago i Grigoria Dvoeslova’s” Slu(ž)bami N[e](d)elnimi, Pra(z)dničnimi i obšim, Poczajōw : izdadesā v” Obiteli Počaeveskoj, 31 VIII 1755 (XVIII.F.5780).

⁷⁰ J. Wujek, *Biblia to iest Księgi Starego y Nowego Testamentv. Według łacinskiego przekładu starego, w kościele powszechnym przyietego, na polski ięzyk z nowu z pilnością przełożone, z dokładaniem textv żydowskiego y greckiego, y z wykładem katolickim, trudniejszych mieysc, do obrony wiary świętey powszechney przeciw kacerztwom tych czasów należących*, Kraków : Drukarni Łazarzowej 1599 (XVI.F.4079).

łaciński, niemiecki. Jedna jest pozycja w języku perskim oraz słownik francusko-arabski.

Sporo jest pozycji w języku hebrajskim, są to przede wszystkim: Miszna, Talmud, komentarze do Tory. Ostatnio udało się zidentyfikować pięć pozycji, które znaczone są odbiciem pieczętki własnościowej słynnej uczelni talmudycznej Jesziwy Chachmej w Lublinie.

W zachowanym fragmencie księgozbioru ks. prof. Józefa Kruszyńskiego znalazły się liczne dzieła teologii dogmatycznej i fundamentalnej, pozycje z ascetyki, liturgiki, szereg słowników i encyklopedii. Jako biblista w swoich zbiorach zgromadził liczne teksty, komentarze i opracowania do tekstów biblijnych. Znalazły się tu również: literatura podróżnicza, filozofia, historia współczesna oraz kilka pozycji ze sztuki, biografie, dzieła z ekonomii oraz literatury.

Pozycje ze zbioru ks. Kruszyńskiego posiadają przeważnie swoje oprawy wydawnicze. Natomiast na kilku pozycjach są oprawy introligatorskie: beżowe płótno lub półpłótno, brązowe twarde oprawy czasem z wytłoczonym napisem nazwiskiem i tytułem dzieła na grzbiecie.

* * *

Ksiądz Kruszyński był jednym z wybitniejszych polskich biblistów pierwszej połowy XX wieku, autorem licznych opracowań naukowych i popularyzatorem osiągnięć studiów biblijnych. Jego działalność miała duży wpływ na kształt nauk teologicznych w Polsce oraz rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego jako ośrodka katolickiej myśli naukowej. Księgozbiór, pomimo że zachowany tylko fragmentarycznie, zasługuje na osobne opracowanie, szczególnie na przedstawienie jego zawartości treściowej.

THE BOOK COLLECTION OF REV. PROF. JÓZEF KRUSZYŃSKI IN THE LIBRARY OF THE THEOLOGICAL SEMINARY IN WŁOCŁAWEK

Keywords: Józef Kruszyński, personal book collection, library, Higher Theological Seminary, Włocławek, biblical studium, Lublin, Catholic University of Lublin.

Abstract: This article presents the history and characteristics of the book collection of Rev. Professor Józef Kruszyński (1877–1953), an eminent biblical scholar, rector of the Catholic University of Lublin, and long-time professor at the Seminary in Włocławek. It describes how the collection, which served as a private scholarly workshop, was created. The collection,

systematically built from his university days, was enriched by numerous foreign purchases (including in England and France) and long-term subscriptions to specialized biblical and Oriental studies journals. The text discusses the tragic fate of the collection, including its partial destruction during the fire at the bishop's palace in 1920 and the looting by the Germans in Lublin during World War II. The estimated size of the collection is also presented, illustrating unique works. Currently, a significant part of this legacy (over 600 volumes) is located in the Library of the Higher Seminary in Włocławek.

Sections: [Introduction] > 1. Owner of the book collection > 2. Creation and fate of the book collection > 3. Formal description of the book collection > [Conclusion].

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku:
Kruszyński J., *Dzienniki*, rps.
Kruszyński J., *Moje wspomnienia*, cz. 1: 1877–1939; cz. 2: 1939–1953, mps.
- Dębiński J., *Inwazja bolszewicka w 1920 roku na ziemi dobrzyńskiej i Kujawach wschodnich*, AtK, 145(2005), z. 3, s. 495–514.
- Karolewicz G., *Kruszyński Józef*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, red. E. Gigilewicz [i in.], Lublin 2018, s. 581.
- Karolewicz G., *Nauczyciele akademicki*, t. 2, Lublin 1996.
- Kunowska M., *Wspomnienia o bibliotekach lubelskich z okresu okupacji niemieckiej 1939–1944*, ABMK, 23(1971), s. 198–208.
- Kupisiński Z., *Kruszyński Józef*, w: EK, t. 9, Lublin 2002, s. 1389–1390.
- Librowski S., *Kruszyński Józef*, w: PSB, t. 15, z. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 442–443.
- Rulka K., *Dary książkowe dla Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*, KDWł, 76(1993), s. 266–285.
- Rulka K., *Dwa wileńskie księgozbiory inteligenckie z XX w. w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku*, StWł, 4(2001), s. 365–384.
- Rulka K., *Kruszyński Józef*, w: SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 215–222.
- Rulka K., *Księgozbiory profesorów włocławskiego Seminarium Duchownego w bibliotece seminaryjnej*, w: *W służbie Kościołowi i nauce*, Włocławek 1994, s. 185–197.
- Rulka K., *Losy księgozbiorów profesorskich Seminarium Duchownego we Włocławku w XX wieku*, w: K. Rulka, *Wokół słowa drukowanego i pisanego*, Miłkowice 2016, s. 43–116.
- Stopniak F., *Z życia ks. rektora Józefa Kruszyńskiego (1877–1953)*, RTK, 11(1964), z. 1, s. 5–26.
- Ziółek J., *Józef Kruszyński*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 2, red. T. Radzik, A. A. Witusik, J. Ziółek, Lublin 1996, s. 120–122.